

ZÁSADY „IN DUBIO PRO LIBERTATE“ A „NEMINEM LEADERE“ V PRÁVU PROTI NEKALÉ SOUTĚŽI

PETR HAJN

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, České republika

Abstrakt v rodném jazyce

Řada států v rámci EU traktuje právo proti nekalé soutěži tak, že poukazuje na subjekty, jimž je poskytována ochrana (soutěžitelé, spotřebitelé). Není ani v zájmu spotřebitelů ani v zájmu soutěžitelů, aby byly nadměru omezovány síly svobodné tržní konkurence. Je v obecné zájmu, aby nebyla omezován zájem investovat. Opatření omezující soutěž musí být vedena myšlenkou: „in dubio pro libertate“ (viz § 41 českého obchodního zákoníku a jeho text: soutěžitelé mají právo svobodně rozvíjet svou soutěžní činnost v zájmu dosažení hospodářského prospěchu...).

Klíčová slova v rodném jazyce

Právo proti nekalé soutěži, svoboda soutěže, omezení soutěže, ochrana soutěžitelů a spotřebitelů, ochota investovat.

Abstract

The number of states within EU treat the law against unfair competition by reference to the subjects need of protection (competitor, consumer) It is neither in the interest of the competitor nor the consumer that the market forces of free competition are restricted beyond the degree. It is in the general interest that the willingness to invest must be maintained. The measures of restrictions of competitive behavior must be guided by the idea: „in dubio pro libertate“ (see the sec 41 of the Commercial Code of the Czech Republic and it's wording: competitors have the right to the free development of their competitive activity in the interest of acquiring o commercial advantage...).

Key words

Law against unfair competition, freedom of competition, restrictions of competition, protection of competitors and consumers, willingness to invest.

1. ÚVODNÍ POZNÁMKY

V tomto příspěvku se hlásím k myšlence¹, že právo sleduje několik základních hodnot (spravedlnost, právní jistotu a účelnost) a celou řadu dílčích hodnot (cílů účelů). Ty se vůči sobě někdy nalézají ve vztahu souladu (kompatibility) a téměř vždy i ve vztahu protikladů, konkurence. Jejich střety pak musí řešit právní regulace ve všech svých podobách (politická rozhodnutí o právu; legislativní proces; výklad práva; rozhodovací činnost). Vyjádřeno slovníkem ekonomů: Požadavky jednotlivých základních hodnot práva i jeho dílčích hodnot (cílů, účelů) nelze zpravidla současně naplnit v jejich úplnosti; musí být mezi nimi optimalizováno.

Jedním (nikoliv však jediným) právním nástrojem takové optimalizace jsou právní principy (právní zásady), jež jsou v právních normách vyjádřeny pomocí výrazů „dobré mravy“,

---

¹ Radbruch, G., Der Mensch im Recht, Vandenhoeck & Ruprecht, Goettingen 1957, s. 88 nsl.

„dobrá víra“, „pochtivý obchodní styk“. Ty ovšem neposkytují žádné určitější pravidlo, jak v právním sporu řešit například konflikt zájmů, při němž se jedna ze sporných stran „zaštiťuje“ hodnotou právní jistoty a strana druhá hodnotou spravedlnosti či slušnosti. Pokud použijeme metaforu z méně konfliktní oblasti lidské činnosti, označil bych zmíněné právní zásady a jejich vyjádření v textu zákona (ona velmi obecné ustanovení pozitivního práva, jež pouze otevírají branku pro přirozenoprávní uvažování) za svého druhu „ramínko na šaty“. Dá se na ně „zavěsit“ rozhodnutí, které však soud bude muset „ušít na míru“ jednotlivému případu. Jistou oporou mu v tom může být předchozí judikatura a někdy i ustanovení zákona o tom, jak vyplňovat mezery v právu. Konec konců to však bude umění či neumění argumentace, jež ze soudce učiní v jednotlivých případech „krejčovského mistra“.

Existují však i takové právní zásady, jejichž normativní vyjádření je o něco určitější a které bychom, pokračující v již použitém přirovnání, snad mohli označit za „rozešitou konfekci“ a někdy jen dva druhy nesourodých látek, z nichž má být zhotoven „padnoucí“, jednotně působící oděv. Takové zásady a jejich normativní vyjádření naznačují, které ze střetávajících se zásad (a kterém zájmu, jež se tou či onou zásadou zaštiťuje) dát v určité situaci přednost. Pokusím se to ve zkratce demonstrovat na právních zásadách uvedených v názvu tohoto příspěvku.

2. K ZÁSADĚ SVOBODY LIDSKÉHO JEDNÁNÍ

Jedna z důležitých zásad práva vůbec a soukromého práva zvláště se týká svobody lidského jednání. Obecné normativní vyjádření této zásady obsahuje čl. 1 odst. 1 Ústavy České republiky², podle něhož „Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“ V čl. 2 odst. 4 Ústavy je pak stanoveno, že každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá. Tuto zásadu obsahuje i LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD³ v značně podobné, nikoliv však totožné formulaci – nemluví o každém občanu, podle čl. 2 odst. 3 Listiny „každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“. Je pak zřejmé, že takto vyjádřená svoboda jednání se vztahuje na všechny subjekty práva a zahrnuje i právnické osoby; jde o zjištění významné z hlediska soutěžního práva, neboť v roli soutěžitelů velmi často vystupují právnické osoby.

Právě uvedené formulace Ústavy i Listiny naznačují, že svoboda lidského jednání není bezbřehá (viz část textu „co není zákonem zakázáno“). V jiné podobě to vyjadřuje i čl. 4 odst. 2 Listiny, podle kterého meze základních práv a svobod mohou být za podmínek stanovených Listinou upraveny pouze zákonem; zároveň čl. 4 Listiny stanoví i ostatní podmínky, za nichž může docházet k omezení základních práv a svobod. V dalším svém textu pak Listina konkretizuje různá lidská práva i svobody a stanoví podmínky pro jejich uplatňování. Již na tomto místě poznamenejme (k myšlence se ještě vrátíme), že zákonný zákaz určitých jednání (a omezení lidské svobody z něj vyplývající) nemusí (a někdy ani nemůže) být zákonem stanoven vždy výslovně (ve zcela konkretizované podobě), často se podává z jiné právní zásady a jejího obecného chápání či vyjádření v normativním textu.

---

² Ústavní zákona č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky ve znění pozdějších změn, Ústava České republiky (dále Ústava“).

³ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky ve znění pozdější změny (dále jen „Listina“).

Pokud jde o sféru soukromého práva, Občanský zákoník⁴ ve svém § 1 odst. 1 stanoví, že úprava občanskoprávních vztahů přispívá k naplňování občanských práv a svobod, zejména ochrany osobnosti a nedotknutelnosti vlastnictví. Konkretizaci této zásady lze pak spatřovat v úpravě § 2 odst. 3 ObčZ, podle níž účastníci občanskoprávních vztahů si mohou vzájemná práva a povinnosti upravit dohodou odchýlně od zákona, jestliže to zákon výslovně nezakazuje a jestliže z povahy ustanovení zákona nevyplývá, že se od něj nelze odchýlit. Zřejmě právě toto ustanovení vede k tomu, že zásada svobody lidského jednání bývá v teorii soukromého práva traktována zejména v souvislosti se smluvní svobodou. Vztahuje se však na veškerá jednání podřízená režimu soukromého práva, jak ostatně vyplývá z textu již zmíněného ust. § 1 odst. 1 ObčZ. Podává se to ostatně i z čl. 3 ObčZ, který zejména stanoví určité meze pro svobodné jednání a to meze stanovené obecnější právní zásadou (Výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy).

3. K SVOBODĚ JEDNÁNÍ V SOUTĚŽNÍCH VZTAZÍCH

Vyjádříme-li závěr předchozího bodu konkrétněji, tj. ve vztahu k právu nekalé soutěže, můžeme konstatovat, že zásada svobody lidského jednání (a zejména problematika mezi této svobody) je neobyčejně významná i z hlediska soukromého práva deliktivního⁵. O právu proti nekalé soutěži to platí velmi silně. Soutěž je svého druhu „bojem“ a to co by představovalo delikt v podmínkách běžného života, ho nemusí znamenat v podmínkách soutěže sportovní i hospodářské. Navíc řada obvyklých (obecnějších) civilních deliktů je výsledkem nedbalosti při jednáních rutinního charakteru (a problematika svobody lidského jednání se tu neuplatňuje zvláště zřetelně); naopak soutěžní opatření jsou často nová, tvořivá, neobvyklá. Taková jednání nelze v zákonech výslovně předvídat. Jejich přípustnost či nepřípustnost musí být posuzována specificky z hlediska skutkového (podle okolností jednotlivého případu); z hlediska právního pak přichází v úvahu aplikace některé z generálních klauzulí v právním řádu či použití některé z právních zásad vyjádřených normativně a někdy i jen obecněji přijímaných jako součást právní kultury.

Klade se pak někdy obtížně řešitelná otázka, zda na taková jednání lze či nelze vztáhnout zmíněný čl. 2 odst. 3 Listiny, podle něhož „každý může činit, co není zákonem zakázáno...“. Řešení takové otázky se zdá ulehčovat ustanovení § 41 Obchodního zákoníku⁶, které pro oblast hospodářských soutěžních vztahů konkretizuje zásadu svobody lidského jednání. Přiznává totiž specificky soutěžitelům právo svobodně rozvíjet svou soutěžní činnost v zájmu dosažení hospodářského prospěchu a sdružovat se k výkonu této činnosti. Zároveň však stanoví jistá omezení tohoto práva, když soutěžitelům stanoví povinnost dbát právně závazných pravidel hospodářské soutěže a zakazuje jim zneužívat účast v soutěži (§ 41 ObchZ, část věty za středníkem). V § 42 ObchZ se pak za zneužití účasti v hospodářské soutěži označuje jednak nekalé soutěžní jednání a jednak nedovolené omezování hospodářské soutěže. Zmíněná úprava (a práva i povinnosti z ní vyplývající) se proto vztahuje na obě větve soutěžního práva.

---

⁴ Zákon č. 40/1964 Sb. občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ObčZ“).

⁵ Srov. Vlasák, M., Materiální prameny a východiska právní úpravy soukromoprávních deliktů, Právník 11/2008, s. 1217 nsl.

⁶ Zákon č. 513/1991 obchodní zákoník ve znění pozdějších předpisů (dále jen ObchZ).

Zákon v daném ustanovení především vymezuje poměrně široce okruh těch, jimž přiznává právo rozvíjet soutěžní činnost v podobě výše zmíněné. Výslovně říká, že jsou to nejen podnikatelé; právo hospodářsky soutěžit lze proto chápat jako obecnější lidské právo. Bez významu není to, že se v § 41 ObchZ přiznává soutěžitelům právo usilovat o dosažení hospodářské prospěchu; tomuto pojmu se tak dostává legitimacy, i když v určitých svých podobách („prospěchář“) vyjadřuje hanlivé hodnocení.

Z hlediska námětu tohoto příspěvku zdůrazněme skutečnost, že soutěžní činnost (za účelem dosažení hospodářského prospěchu) má být rozvíjena svobodně, to je nepochybně i za použití co nejširšího rejstříku metod, které k úspěchu v soutěži mohou vést. Protože pak zákon mluví o právu rozvíjet soutěžní činnost, přiznává nepochybně i právo na neustálou inovaci soutěžních metod.

Určitá omezení v použití soutěžních metod jsou v § 41 ObchZ uvedena až jako druhá v pořadí. I to lze snad chápat (odhlédneme-li od legislativně-technických důvodů spočívajících ve snazším vyjádření) jako výraz toho, že omezení podnikatelské činnosti mají jen podpůrný význam a že tato omezení by měla být vykládána spíše způsobem omezujícím než rozšiřujícím. K stejnému závěru by mohla vést i ne zcela obvyklá, „měkčí“ dikce v závěru § 41 ObchZ, kde se ukládá povinnost dbát právně závazných pravidel hospodářské soutěže

Úprava v § 41 ObchZ tak není pouhou proklamací či (řečeno jazykem normativní školy) monologem zákonodárce, byť by se na to dalo usuzovat z malého či přezíravého zájmu, jež je tomuto ustanovení věnován v právních spisech o nekalé soutěži. Hierarchické uspořádání § 41 ObchZ i jazykové prostředky použité v tomto ustanovení, však nepochybně poskytují určité výkladové vodítko pro rozhodování v situacích, kdy se zásada svobodného rozvíjení soutěžní činnosti dostává do střetu se zásadou „nikomu neškodit“, jíž se nyní budeme věnovat.

4. K ZÁSADĚ „NIKOMU NEŠKODIT“ V OBECNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ

Zásada „nikomu neškodit“ („neminem leadere“) není jako taková (ve své úplné obecnosti) bezprostředně vyjádřena v českém právním řádu. Není ostatně ani zachycena ve velmi obsažném Kinclově přehledu latinských termínů, právních obrátů, pravidel, definic a pořekadel⁷ a lze ji chápat jako součást právní kultury. Nepřímo ji lze odvodit z výroku *Neminem laedit, qui suo iure utitur* – Nikomu neškodí, kdo užívá právo, které má, který již v Kinclově seznamu obsažen je.

V českých právu je zakázáno působit někomu škodu (či šířeji pojato: újmu) jen ve specifických případech. Z ústavních předpisů lze zmínit čl. 3 odst. 3 Listiny (Nikomus nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod) a také čl. 4 odst. 4 Listiny (Při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena). Z úpravy jednotlivých práv a svobod v Listině je pak zřejmé, které dílčí hodnoty jsou Listinou chráněny a v jakém rozsahu nesmí být dotčeny a tím působena jiným újma. Taková vazba mezi oběma zásadami, které tu zkoumáme, je patrná i z již zmíněného ust. § 3 odst. 1 ObčZ (Výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy). Z něj se podává, že lze zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných (a tímto způsobem jim škodit), pokud je k tomu dán právní důvod. Zákaz jednat

---

⁷ Kincl, J.: *Dicta et regulae IURIS* aneb právníké mudrosloví latinské, Univerzita Kalova – Praha, 1990.

v rozporu s dobrými mravy pak umožňuje výjimečně řešit různé střety hodnot i jinak, než by naznačovalo konkrétnější právní úprava.

Poměrně široce je zásada neškodit jiným vyjádřena v ust. § 415 ObčZ, kde je uložena obecná povinnost „počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí“. Ani zde však nejde o obecnou povinnost, neboť jsou taxativně uvedeny jen některé možné objekty, jimž lze přivodit škodu. Na škody (újmy) na jiných objektech (zejména na tzv. nehmotných statcích) pamatuje soukromé právo jen v případech speciálně stanovených. Navíc v § 418 ObčZ jsou uvedeny podmínky, za nichž se za způsobenou škodu neodpovídá, což lze chápat jako výjimky z poměrně obecného zákazu v § 415 ObčZ.

V ústavních předpisech i v obecných ustanoveních soukromého práva lze tak zásadu svobody lidského jednání chápat jako všeobecnější a vůdčí zásadu; naopak zásadu nikomu neškodit jako princip specifitější. Každá z těchto zásad představuje jisté meze pro uplatnění zásady druhé. Míra akcentu na jednu či druhou z nich není ovšem stálá a může se měnit podle společenské situace, podmínek života jednotlivých státních útvarů zvyklostí, oblastí lidského působení. Platí to již proto, že lidská svoboda bývá chápána i ve dvojím smyslu – pozitivním (svoboda aktivního zejména tvořivého jednání) a negativním (svoboda od útisku, bezpečnost, ochrana před újmami). Potvrzuje se tak jedna z našich úvodních myšlenek, že vztah mezi zásadami „svobody lidského jednání“ a zásadou „nikomu neškodit“ (a její důslednou součástí „být chráněn před škodami“) je nejen konkurenční, ale také komplementární.

5. K ZÁSADĚ „NIKOMU NEŠKODIT“ V PRÁVU PROTI NEKALÉ SOUTĚŽI

Výše uvedená myšlenka o všeobecnosti (primátu) práva na svobodu lidského jednání a o specifitě zásady „nikomu neškodit“ našla svůj zajímavý výraz v úpravě hospodářské soutěže. Opakujeme, že ve všeobecné části této úpravy (§ 41 a 42 ObchZ) je výslovně uvedena a akcentována zásada svobodného lidského jednání. Ta musí být brána v úvahu při aplikaci ust. § 44 odst. 1 ObchZ. Zde je sice zakázáno jednat v hospodářské soutěži tak, že tím bude působena újma jiným soutěžitelům či spotřebitelům event. jiným osobám (§ 53), vždy však za podmínky, že takovým jednáním jsou porušovány „dobré mravy hospodářské soutěže“. V tomto výrazu musíme klást důraz na všechna jeho slova i jejich spojení. Pravidla hospodářské soutěžení (stejně jako pravidla soutěže sportovní) nelze koncipovat tak, aby konkurenční střety končily vždy nerozhodným výsledkem. V hospodářské soutěži (opět stejně jako v soutěži sportovní) budou vítězové i poražení, lépe či hůře umístění na soutěžním žebříčku, posílení i oslabení. Taková horší či dokonce katastrofální soutěžní pozice způsobená jiným soutěžitelem, může být pocíťována jako druh újmy a často půjde o buď přechodnou nebo trvalejší újmu skutečnou. Při posuzování a odsuzování takových újem musíme však mít na paměti myšlenku o „pozitivní destrukci“ v ekonomice“, kde některé subjekty musí zanikat, aby uvolnily místo subjektům zdatnějším.

Zásada svobody lidského jednání bude tak mít v soutěžních vztazích rozsáhlejší prostor k uplatnění (vzdálenější meze), než je tomu v jiných oblastech lidského počínání. V pochybnostech, zda jsou dány meze pro kreativní soutěžní jednání či nikoliv, měli bychom se řídit devizou „in dubio pro libertate“. Pokud jde o druhou ze zásad, kterými se tu zabýváme, pak v soutěžních vztazích výrazněji platí, že druhým lze působit újmy, pokud nejsou působeny způsoby, jež právo zapovídá; takový zákaz nemusí být ovšem vždy výslovný. Jestliže obecně pro posuzování svobody lidského chování platí Tocquevillov výrok „Svoboda jednoho rozmáchnout se pěstí končí tam, kde začíná brada toho druhého“ pak v oblasti soutěžních vztahů musí být tato myšlenka modifikována: Svoboda soutěžitele

rozmáchnout se pěstí nemusí končit u brady jiného soutěžitele, pokud se ta pěst nachází v předepsané boxerské rukavici.

Literatura:

- Vlasák, M., Materiální prameny a východiska právní úpravy soukromoprávních deliktů, Právník 11/2008, s. 1217 nsl.
- Kincl, J.: Dicta et regulae IURIS aneb právnícké mudrosloví latinské, Univerzita Kalova – Praha, 1990.
- Hilty, R.M., The Law Against Unfair Competition and Its Interfaces, in Hilty, Henning-Bodewig: Law Against Unfair Competition; Towards a New Paradigma in Europe, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg, 2007.
- Radbruch, G., Der Mensch im Recht, Vandenhoeck & Ruprecht, Goettingen 1957.
- Hajn, P. Soutěžní chování a právo proti nekalé soutěži. Brno: MU, 2000.
- Kol.: Freedom of contract conference. Brno: MU, 1997.
- Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky. Praha:Linde, 2002.
- Herczeg, J. Meze svobody projevu. Prah: Orac, 2004.
- Salač, J. Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004.

Kontaktní údaje na autora – email:

petr.hajn@law.muni.cz